

Nasiba KULBEKOVA,

Toshkent viloyati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasi boshlig'i, PhD

E-mail: nasibakulbekova@yandex.ru

Sotsiologiya fanlari doktori, professor B.Karimov taqrizi asosida

DEVELOPMENT OF HUMAN POTENTIAL AS A BASIS FOR RAPID AND SUSTAINABLE INTERNATIONAL EXPERIENCE

Annotation

This article provides a comprehensive analysis of advanced international experiences in achieving economic and social progress through the development of human potential. Effective strategies aimed at forming and enhancing human capital in leading countries are examined, including a high-quality education system, improvements in healthcare services, the introduction of innovative technologies, and labor market adaptability. The impact of these factors on rapid and sustainable development is widely discussed, with a detailed analysis of their long-term outcomes. Additionally, based on the experiences of developed countries, the article explores specific priority directions for developing human capital in Uzbekistan.

Key words: Human potential, economic development, international experience, education system, healthcare, innovations, labor market, social progress, strategic planning.

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА КАК ОСНОВА УСТОЙЧИВОГО И УСКОРЕННОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

Аннотация

В данной статье проводится всесторонний анализ передового международного опыта в достижении экономического и социального прогресса за счет развития человеческого потенциала. Рассматриваются эффективные стратегии, направленные на формирование и совершенствование человеческого капитала в ведущих странах, включая качественную систему образования, улучшение системы здравоохранения, внедрение инновационных технологий и адаптивность рынка труда. Широко обсуждается влияние этих факторов на ускоренное и устойчивое развитие, а также анализируются их долгосрочные результаты. Кроме того, на основе опыта развитых стран рассматриваются конкретные приоритетные направления развития человеческого капитала в Узбекистане.

Ключевые слова: Человеческий потенциал, экономическое развитие, международный опыт, система образования, здравоохранение, инновации, рынок труда, социальный прогресс, стратегическое планирование.

JADAL VA BARQAROR TARAQQIYOTNI TA'MINLASHNING XALQARO TAJRIBALARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada inson salohiyatini rivojlantirish orqali iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga samarali erishish bo'yicha ilg'or xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Dunyoning yetakchi mamlakatlarida inson salohiyatini rivojlantirish, jumladan, sifatli ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash xizmatlarining takomillashuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi va mehnat bozorining moslashuvchanligi kabi omillar o'rganiladi. Ushbu omillarning jadal va barqaror taraqqiyotga ta'siri keng muhokama qilinib, ularning uzoq muddatli natijalari tahlil qilinadi. Shuningdek, rivojlangan davlatlarning tajribasidan kelib chiqib, O'zbekiston sharoitida inson kapitaliga oid aniq ustuvor yo'nalishlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Inson salohiyati, iqtisodiy rivojlanish, xalqaro tajriba, ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash, innovatsiyalar, mehnat bozori, ijtimoiy taraqqiyot, strategik rejalashtirish.

Kirish. Inson salohiyati – jamiyat taraqqiyotining asosi desak mubolag'a bo'lmaydi. Inson salohiyati – bu insonning bilim olish, rivojlanish, ijodiy fikrlash va jamiyatga foyda keltirish qobiliyatidir. Har bir insonning salohiyati cheksiz bo'lib, uni ro'yobga chiqarish uchun tegishli sharoit va imkoniyatlar yaratish muhim ahamiyatga ega. Inson salohiyatining eng asosiy omili ta'limdir. Zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxs nafaqat o'z kelajagini, balki butun jamiyat taraqqiyotini belgilaydi. Ayniqsa, bugungi raqamli davr inson imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish orqali har bir inson o'z kasbiy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin. Inson salohiyatining rivojlanishi uning atrof-muhitiga ham bog'liq. Jamiyatda qulay ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar mavjud bo'lsa, odamlar o'z qobiliyatlarini to'liq namoyon qila oladi. Har bir inson o'z oldiga aniq maqsad qo'yib, tinimsiz harakat qilib, bilim olish va ko'nikmalarini kengaytirishga intilsa, o'z salohiyatini rivojlantirishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda Yangi O'zbekistonni barpo etishda asosiy e'tibor inson salohiyatini rivojlantirishga qaratilmoqda. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek: "Hozirgi kunda Yangi O'zbekistonni barpo etishda asosiy e'tiborimizni beshta ustuvor yo'nalishga qaratmoqdamiz. Bular, avvalo, sifatli ta'lim tizimini yo'lga qo'yish, biznesni

rivojlantirish, korrupsiyadan holi, adolatli sud tizimini yaratish, sog'liqni saqlash sohasini tubdan yaxshilash va ekologik barqarorlikni ta'minlashdan iborat. Muammolarimizning yechimi, savollarimizning javobi faqat va faqat ta'limda. Hamma eshiklarni ochadigan kalit ham – faqat va faqat ta'lim va tarbiyadir[1]."

Shu bois, O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish, innovatsion markazlar va ilmiy laboratoriyalar tashkil etish, yoshlarning zamonaviy kasblarni egallashiga ko'maklashish – bularning barchasi inson kapitalini yuksaltirishga xizmat qilmoqda. Jamiyat taraqqiyoti bevosita inson salohiyatiga bog'liq. Shu sababli, har bir inson o'z bilim va ko'nikmalarini oshirishga intilishi va jamiyat rivojiga hissa qo'shishi muhimdir. Chunki Yangi O'zbekistonni barpo etish, eng avvalo, zamonaviy bilimli va yuksak salohiyatli insonlar qo'lida!

Inson salohiyatini yuksaltirish va iqtisodiy rivojlanish bir-biri bilan uzviy bog'liq. Iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bilimli, malakali va innovatsion fikrlaydigan kadrlardir. Shu sababli, iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash uchun, eng avvalo, ta'lim tizimini rivojlantirish lozim. Bilim va kasbiy mahorati yuqori bo'lgan mutaxassislar sanoatni modernizatsiya qilish, innovatsiyalar joriy etish va raqamli iqtisodiyotni shakllantirish mumkin emas.

Iqtisodiyot va ta'lim bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, barqaror iqtisodiy o'sishga erishish uchun yuqorida ta'kidlaganimizdek ta'limga katta e'tibor qaratish zarur. Bugungi kunda bilim va kasbiy malaka tizimini takomillashtirish, ilm-fan va innovatsiyani qo'llab-quvvatlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ta'lim faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasligi, balki mehnat bozori talablariga mos ravishda amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishi lozim. Shu boisdan bugun oliy va professional talim tizimida dual ta'lim shakli joriy etildi. Bunda, talabalar bir vaqtning o'zida ham ta'lim oladi, ham mehnat faoliyati bilan shug'ullanib, ko'nikma va malakasini oshishiga hizmat qiladi.

Bundan tashqari, bugungi kunda iqtisodiy o'sishning muhim yo'nalishlaridan biri – tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashdir. Bu esa bilimli va tashabbuskor yoshlarsiz amalga oshmaydi. Zamonaviy iqtisodiyot innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarga asoslanadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ilm-fan va texnologiyaga sarmoya kiritish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, ilmiy markazlar va texnoparklar tashkil etilib, yosh olimlarning izlanishlarini qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor berilmoqda.

Inson salohiyatini yuksaltirish va iqtisodiy rivojlanish bir-biri bilan uzviy bog'liq jarayondir. Iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bilimli, malakali va innovatsion fikrlaydigan kadrlardir. Shu sababli, iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash uchun, eng avvalo, ta'lim tizimini rivojlantirish lozim. Bilim va kasbiy mahorati yuqori bo'lgan mutaxassislarsiz sanoatni modernizatsiya qilish, innovatsiyalar joriy etish va raqamli iqtisodiyotni shakllantirish mumkin emas. Mamlakatimiz rahbari ta'kidlaganidek: "Biz endi 37 millionlik katta xalqimiz. O'zbekiston hozirgi kunda aholi soni bo'yicha jahondagi eng yirik 40 ta davlatdan biri hisoblanadi. Bu raqamni islohotlarimiz, mehnatimiz, bilim va qobiliyatimiz bilan katta salohiyatga aylantirishimiz kerak[2]."

Iqtisodiyot va ta'lim bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, barqaror iqtisodiy o'sishga erishish uchun ta'limga katta e'tibor qaratish zarur. Bugungi kunda bilim va kasbiy malaka tizimini takomillashtirish, ilm-fan va innovatsiyani qo'llab-quvvatlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, mamlakat rahbari ta'kidlaganidek: "Dengizga chiqish imkoniyatini cheklanganini inobatga olib, e'tiborimizni kreativ sohalarga qaratishimiz, ularni jadal rivojlantirishimiz zarur. Jahonda kreativ sanoat mahsulotlari eksportidan yiliga milliardlab dollar daromad topayotgan mamlakatlar ko'p. Binobarin, shunday mahsulot ishlab chiqarishga bel bog'lagan ijodkor ishlabarmonlarimizni, ayniqsa, yoshlarimizni har tomonlama rag'batlantiramiz[3]."

Ta'lim va iqtisodiyot bir-birini to'ldiradigan jarayondir. Ilm-fan taraqqiyotni ta'minlaydi, iqtisodiy o'sish esa ta'lim imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bois, ta'lim va iqtisodiy islohotlar birgalikda olib borilishi jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiyot rivojlanishi uchun bilimli va tashabbuskor insonlar zarur, chunki haqiqiy taraqqiyot ilm va innovatsiyaga asoslangan iqtisodiyot orqali ta'minlanadi.

Jamiyat taraqqiyoti inson salohiyatining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq jarayon ekan, har bir davlat o'z tarixi va milliy xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim tizimini takomillashtirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va inson salohiyatini rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi.

Ta'lim tizimi yuqori taraqqiy etgan mamlakatlarda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz va samarali mexanizm sifatida qaratiladi. Davlat iqtisodiyotining muvaffaqiyati ko'p jihatdan malakali kadrlar tayyorlash, innovatsiyalarga yo'naltirilgan ta'lim tizimi va ilmiy-tadqiqot ishlariga asoslanadi. Shu sababli, ham ta'lim va iqtisodiy o'sish o'zaro bog'liq jarayon bo'lib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun sifatli ta'lim tizimi muhim ahamiyatga ega. Bir qator taraqqiy etgan mamlakatlar ta'limni iqtisodiy rivojlanishning asosiy ustuni sifatida qabul qilgan. Masalan, "Singapurda meritokratiya – insonning jamiyatdagi mavqei uning kelib chiqishi bilan emas, balki qobiliyatlari va xizmatlari bilan belgilanadigan tizim – ta'lim tizimining markaziy tamoyilidir. Talabalar va o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlariga katta e'tibor qaratilib,

ularga turli ta'lim dasturlari va oliy o'quv yurtlariga kirish uchun keng imkoniyatlar yaratib beriladi. Singapur ta'lim tizimida o'quvchilarning yutuqlari ularning ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, kuchli bilim va qobiliyatlarning obyektiv o'lchovi sifatida qaratiladi. Akademik samaradorlik kelajakdagi martaba istiqbollari va moliyaviy ahvolni belgilaydigan eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, o'quv dasturlari maksimal darajada imtihonlarga tayyorgarlik ko'rishga yo'naltirilgan bo'lib, ta'lim jarayonida o'quvchilarni yuqori raqobatbardoshlik muhitiga moslashtirishga alohida e'tibor qaratiladi. Ikki tillilik – Singapur ta'lim tizimining asosiy tamoyillaridan biridir. Ingliz tili maktablarda o'qitiladigan asosiy til bo'lishiga qaramay, har bir o'quvchi qo'shimcha ravishda uchta rasmiy tildan biri bo'lishi mumkin bo'lgan "ona tilini" ham o'rganishi talab etiladi: xitoy, malay yoki tamil tili. Ona tili imtihoni boshlang'ich maktabni tugatish imtihonining (PSLE) hamda N-, O- va A-darajadagi sertifikatlash imtihonlarining majburiy komponentidir. Ona tilini yetarli darajada bilish Singapurdagi universitetlarga kirish uchun zaruriy shartlardan biri hisoblanadi, biroq xorijiy talabalar ushbu qoidadan istisno qilinishi mumkin. Ikki tillilik siyosati birinchi marta 1966-yilda tasdiqlangan bo'lib, uning asosiy maqsadlaridan biri ingliz tilini Singapurda yashovchi turli etnik va madaniy guruhlar uchun neytral muloqot tili sifatida rivojlantirish bo'lgan. Shu bilan birga, ingliz tilining "birinchi til" sifatida tan olinishi Singapurning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvini kuchaytirishga xizmat qilgan. Mamlakatda til va madaniy plyuralizm e'tirof etilgan bo'lib, bu o'quvchilarga o'z ona tilini o'rganish, etnik ildizlarini unutmaslik va u bilan bog'liq madaniy xususiyatlarini saqlab qolish imkoniyatini beradi.

Singapur ta'lim siyosati hech bir bolani, hattoki buning uchun zarur moliyaviy mablag'ga ega bo'lmagan taqdirda ham, ta'lim olish imkoniyatidan mahrum qilmaslikka qaratilgan. Shu maqsadda davlat maktablari ham hukumat, ham turli xayriya tashkilotlari tomonidan faol ravishda subsidiyalanadi. Kam ta'minlangan oilalarga yordam berish uchun maxsus davlat dasturlari mavjud, jumladan: Moliyaviy yordam sxemasi (FAS) – bu dastur orqali oylik daromadi 1500 yoki 1800 AQSH dollaridan oshmaydigan oilalarga yordam ko'rsatiladi. Edusave dasturi – iqtisodiy qiyinchiliklarga duch kelgan oilalarning bolalarini qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan. FAS dasturiga mos keladigan o'quvchilar barcha ta'lim to'lovlaridan ozod qilinadi va milliy imtihonlarga tayyorgarlik jarayonida davlat tomonidan qisman subsidiyalarga ega bo'ladi[4].

Singapur ta'lim tizimi meritokratiya va ikki tillilik tamoyillariga asoslangan bo'lib, uning muvaffaqiyati davlat tomonidan ta'limga katta sarmoya kiritilishi bilan bog'liq. Ta'lim tizimining iqtisodiy barqarorlik va jamiyat farovonligini oshirishga qo'shadigan hisssasi beqiyosdir. Singapur tajribasi shuni ko'rsatadiki, inson kapitalini rivojlantirish va ta'lim tizimini takomillashtirish mamlakatning global maydondagi raqobatbardoshligini oshirishda muhim omillardan biridir.

"Germaniya – jahon ilm-fani va madaniyati o'choqlaridan biri. Bu mamlakat ildizi asrlarga borib taqaluvchi ilmiy maktablarni, Gyote, Gegel, Betxoven, Nitshe, Eynshteyn singari olim va ijodkorlari bilan dunyoga mashhur. Xalqaro doirada e'tirof etilgan olmon ta'lim dargohlarida mustaqil fikr hamda keng dunyoqarash shakllanishiga alohida e'tibor beriladi. Ta'lim tizimiga tatbiq etilayotgan yangi usullar, so'nggi axborot texnologiyalaridan unumli foydalanarlarga esa juda qiyin. Taraqqiyot manzili sari oshiqayotgan jamiyatda bilimsiz o'z o'rniga ega bo'lish amri mahol. Darvoqe, olmonlarga xos temir intizom, birso'zlik xislatlari ham aynan ta'lim dargohlarida shakllanadi. Germaniyada maktabgacha ta'lim muassasalari davlat tizimiga kirmaydi. Bolalar bog'chasi xayriya jamg'armalari, mahalliy hokimiyat hamda cherkov vasiyligida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga, korxona va tashkilotlar ham o'z bog'chasiga ega bo'lishi mumkin. Maktabgacha ta'lim tizimi 3 yoshdan 6 yushgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi. Hali aqlini tanib ulgurmag bolalarda o'z fikrini ifodalash, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish qobiliyatini shakllantirish, ularni boshlang'ich ta'limga tayyorlashda bog'chalarning o'rniga katta. Shu bois ham olmonlar bog'chalarni "tafakkur ustaxonasi" deb atashadi. Germaniyada davlatga qarashli maktablar bilan birga xususiy ta'lim maskanlari ham faoliyat yuritadi. Xususiy

maktablar o'rta ta'lim maskanlarining 2 foizini tashkil etadi. O'quv dasturlari an'anaviy maktablardan farq qiluvchi xususiy maktablarni Federal ta'lim va madaniyat vazirligi nazorat qiladi. Xususiy maktablar sanoat, til, kosmetika, gimnastika, uy xo'jaligi kabi ixtisoslashgan yo'nalishlarda ta'lim beradi. Nodavlat ta'lim maskanlari bir-birini qo'llab-quvvatlash uchun Xususiy maktablar uyushmasiga birlashgan. Shuningdek, nogiron va aqliy qobiliyati cheklangan bolalar uchun maxsus maktablar ochilgan. Olmon maktablarida xorijlik fuqarolar ham ta'lim olishi mumkin. Xorijliklar mahalliy shart-sharoitga moslashishi, nemis tilini puxta o'zlashtirishi uchun tayyorlov kurslari tashkil etiladi. Universitetlarda bakalavr bosqichi to'rt yarim yilgacha, magistratura bir yildan to'rt yilgacha, doktorantura esa ikki yildan besh yilgacha davom etadi. Odatda, bakalavriat va magistratura talabalari o'qish yakunlarida davlat imtihoni topshiradi va dissertatsiya himoya qiladi. Talaba o'qish uchun qishki yoki yozgi o'quv mavsumini tanlash huquqiga ega. Yozgi mavsum aprel-sentabr, qishki mavsum esa oktabr-mart oylarini o'z ichiga oladi. Germaniya – Geydelberg, Kyoln, Frayburg, Tyubingen kabi qadimiy universitetlar vatani hisoblanadi"[5].

Germaniya ta'lim tizimi chuqur an'analar va innovatsion yondashuvlarga asoslangan. U inson kapitalini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, bilim, tadqiqot va amaliyot uyg'unligi orqali yuqori malakali mutaxassislar tayyorlaydi. Xalqaro miqyosda tan olingan universitetlari va ilg'or ta'lim metodlari Germaniyani jahondagi eng yetakchi ilmiy markazlardan biriga aylantirgan.

Xitoy Xalq Respublikasi inson salohiyatini yuksaltirish yo'lida tizimli va strategik islohotlarni amalga oshirib, mamlakat iqtisodiy rivojlanishi hamda aholi farovonligini oshirishga yo'naltirilgan yirik dasturlarni qabul qilgan. "1949-yilda Xitoy aholisi 541,67 million kishini tashkil etgan bo'lsa, davlat tomonidan olib borilgan ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, tibbiy xizmatlar va sanitariya sharoitlarini yaxshilash choralari natijasida aholining umumiy soni tez sur'atlarda o'sib bordi. 1978-yilda Xitoy Kommunistik Partiyasi Markaziy Qo'mitasining 11-chaqiriq 3-plenumi bo'lib o'tib, mamlakatda iqtisodiy

islohotlarning bosh yo'nalishlari belgilandi. Bu jarayonda inson salohiyatini rivojlantirish muhim o'rin tutdi, chunki islohotlarning asosiy yo'nalishi aholining ta'lim va bandlik imkoniyatlarini kengaytirish, ilm-fan va texnologiyani rivojlantirish hamda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash edi. Xitoy hukumati "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturini ishlab chiqdi. Ushbu dastur doirasida sanoatni rivojlantirish, harbiy salohiyatni mustahkamlash, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va ilmiy-texnikaviy taraqqiyotga e'tibor qaratish belgilandi. Bu esa aholining bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularning iqtisodiyotdagi faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qildi. Islohotlarning asosiy maqsadi davlatni iqtisodiy jihatdan rivojlantirish va aholi turmush darajasini oshirish bo'lib, u bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Den Syaopin rahbarligida Xitoy "sotsialistik bozor iqtisodiyoti" tizimini shakllantirib, aholining bilim saviyasini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlariga ilmiy-texnikaviy yutuqlarni joriy etishga katta e'tibor berdi. Xususan, 1992-yilda o'tkazilgan XKP 14-syezdida ta'lim va fan sohalarini teng ravishda rivojlantirish, markaziy va g'arbiy hududlarda mehnat resurslarining malakasini oshirish bo'yicha strategik yo'nalishlar belgilandi[6]. Xitoy tajribasi shuni ko'rsatadiki, inson salohiyatini rivojlantirish ta'lim, sog'liqni saqlash, ilm-fan va ishlab chiqarish jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bu tamoyil mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, inson salohiyatini rivojlantirishda ta'lim va tarbiya birinchi o'rinda turadi. Bu mamlakatlarda har tomonlama yetuk shaxslarni tarbiyalash jamiyat taraqqiyotining asosiy talabi hisoblanadi. Chunki, jamiyatdagi inqilobiy o'zgarishlarni insonning o'zini o'zgartirmasdan amalga oshirib bo'lmazligi alohida ta'kidlanadi. Shu sababli, rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimini takomillashtirishga, innovatsiyalarni joriy etishga va malakali kadrlar tayyorlashga katta e'tibor qaratadilar. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy o'sish va jamiyat farovonligini ta'minlashning eng samarali yo'li sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz uch yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi <https://president.uz/uz/lists/view/7585#>
2. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz uch yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi <https://president.uz/uz/lists/view/7519>
3. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz uch yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi <https://president.uz/uz/lists/view/7519>
4. Wikipediya 2025 https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Bosh_Sahifa
5. ABT.uz 2020 <https://abt.uz/>
6. Sadibekova Bibisora Djapparovna "XITOY IQTISODIYOTI" Toshkent-2010 50-bet